

Poznań, dnia 14 czerwca 2022 roku

dr hab. Dagmara Drewniak, prof. UAM
Wydział Anglistyki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
dagmarad@amu.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Pauliny Nowak

pt. *Memory and Identities in Henry Beissel's Poetry*

[Pamięć i tożsamość w poezji Henry'ego Beissela],

napisanej pod kierunkiem dra hab. Uwe Zagratzkiego

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska Pani mgr Pauliny Nowak przygotowana w Instytucie Literatury i Nowych Mediów Uniwersytetu Szczecińskiego pod kierunkiem dra hab. Uwe Zagratzkiego to interesująca i niezwykle potrzebna rozprawa poświęcona twórczości Henry'ego Beissela, jednego z najbardziej znanych poetów kanadyjskich niemieckiego pochodzenia. W pracy tej Doktorantka poddaje analizie porównawczej dwa tomy poetyckie Beissela pt. *Coming to Terms with a Child* z 2011 roku i *Coming to Terms with a Child / Ein Kind kommt zur Sprache* z 2015 roku. Wraz ze streszczeniem w języku angielskim i polskim

oraz bibliografią praca ma 145 stron i składa się ze Wstępu, dwóch rozdziałów teoretycznych, jednego rozdziału analitycznego i konkluzji. Pani Nowak analizuje wspomniane wyżej dwa tomiki poezji Beissela – jeden anglojęzyczny, a drugi anglo- i niemieckojęzyczny w świetle teorii autobiograficznych, w szczególności autobiografizmu w poezji oraz w ramach studiów nad bilingwizmem i przekładoznawstwem, a także w kontekście tłumaczenia własnego dzieła przez autora, co ma właśnie miejsce w dwujęzycznym tomie Beissela. Na wstępie chciałabym zaznaczyć, iż rozprawa Pani Pauliny Nowak jest niezwykle potrzebna i dobrze byłoby, aby wybrane fragmenty dotyczące właśnie *stricte* analizy tomu *Coming to Terms with a Child / Ein Kind kommt zur Sprache* z 2015 roku w znacznie pogłębionej formie ukazały się drukiem w formie artykułu naukowego na jej podstawie, gdyż mimo popularności Beissela i nagród jakie otrzymał za swoją poezję, nadal jest on niedoceniany przez środowisko naukowe. Zresztą najbardziej udaną, choć nieco skrótową, w mojej ocenie, częścią rozprawy są właśnie analizy tomów *Coming to Terms with a Child* z 2011 i 2015 roku, a więc cały rozdział 4 liczący ponad 80 stron.

Praca doktorska Pani mgr Nowak podzielona jest nominalnie na pięć rozdziałów, Bibliografię, abstrakty w języku polskim i angielskim, jednak do rozdziałów wliczone są także Wstęp liczący 11 stron i krótkie Konkluzje na 2,5 strony, w rzeczywistości więc rozprawa składa się z trzech rozdziałów, Wstępu i Konkluzji. W rozdziale drugim pt. „The Positioning of the Autobiography in Literary Studies and in the Poetical Space,” Doktorantka przedstawia zarys studiów autobiograficznych, rozważając pojęcie prawdy, subiektywizmu, a także rozróżnienia na fakt i fikcję w tzw. „życiopisaniu.” Ponadto, Doktorantka stawia pytania o wartość pamięci, narracyjność i rolę czytelnika w tekstach autobiograficznych. Odwołuje się przy tym do tak znanych i ważnych krytyków tego obszaru badawczego jak Sidonie Smith i Julia Watson, Paul John Eakin, Gillian Whitlock, Mark Freeman czy Jenny Edkins. W tym samym rozdziale obok pamięci autobiograficznej i jej pozycjonowania wobec metapoetyckiego ‘ja’ kanadyjskiego autora tomików wierszy, pojawia się także niezwykle ciekawe zagadnienie

rozszczepu czy rozwarstwienia tożsamości autora/poety/bohatera wierszy widoczne w poszczególnych częściach *Coming to Terms with a Child / Ein Kind kommt zur Sprache*, 14-częściowego tomu poematów i szczegółowo omawiane w rozdziale czwartym - analitycznym.

Rozdział trzeci pt. „Bilingualism and Self-Translation” wprowadza czytelnika w krąg zagadnień bilingwizmu i kwestii przekładania czy przepisywania własnego tekstu poetyckiego na inny język. W tym kontekście niezwykle istotne wydają się spostrzeżenia mgr Nowak dotyczące nie tylko językowych aspektów takiego tłumaczenia, ale również wkraczania na zupełnie inne pole kulturowo-historyczno-społeczne, w jakim funkcjonuje pisanie po niemiecku o doświadczeniu II wojny światowej. Autorka trafnie zauważa, że kwestia tzw. „prawdy” autobiograficznego ‘ja’ schodzi w tym przypadku na plan dalszy, a uwypuklone zostaje strauumatyzowane ‘ja’ poety, który negocjuje własną tożsamość w swoim pierwszym języku wypartym na wiele dekad wobec doświadczeń wojennych i niezgody na nazizm i postawę Niemiec przed i w czasie wojny. Takie praktyki poetyckie zaowocowały twórczo, jak przekonuje Doktorantka, co najmniej w dwóch obszarach. Po pierwsze, dzięki przepisywaniu i przetłumaczeniu swych wierszy na niemiecki, Beissel zaakceptował niemiecką część swojej tożsamości, dotychczas kontestowanej i usuwanej w cień, co zresztą było możliwe dzięki pisaniu i publikowaniu w języku angielskim w Kanadzie, pracy uniwersyteckiej, czy małżeństwie z Arlette Francière, artystką quebecką i tłumaczką z francuskiego na angielski. Po drugie, tworzenie niemieckiej „wersji” poematów na podstawie angielskiego wydania z 2011 roku spowodowało i uwypukliło konieczność ponownego przeformułowania na nowo całego tomu również w języku angielskim, a co za tym idzie pozwoliło Beisselowi na ponowną rewizję znaczeń, kontekstów i odniesień także w języku angielskim. Jak się można domyślić wersje te nie są identyczne, o czym przekonująco pisze p. mgr Nowak w rozdziale trzecim i czwartym.

Tenże rozdział czwarty, pt. *Coming to Terms with a Child / Ein Kind kommt zur Sprache by Henry Beissel – a comparative reading*, to rozdział, w którym Doktorantka poddaje analizie cały dwujęzyczny tom odnosząc się do obu wersji językowych, wskazując na podobieństwa

i różnice, także leksykalne, semantyczne i składniowe, wykazując się wrażliwością interpretacyjną w obu językach: angielskim i niemieckim. Analizy wszystkich czternastu części tomu poetyckiego Beissela są ciekawe, pani mgr Nowak zwraca uwagę na wiele wątków interpretacyjnych zaszyfrowanych wcześniej, a więc pamięć i trauma, rozliczenie ze swoim niemieckim pochodzeniem i niemiecką tożsamością, a także poddaje analizie dziecięce 'ja' Beissela. W rozdziale tym, w jego pierwszych częściach Doktorantka przedstawia również motyw dziecka i dzieciństwa w literaturze, a także szkicuje teorię traumy, wpisując ją w zagadnienia liryki i życiopisania w poezji autobiograficznej. W tej części analitycznej brakuje jednak nieco nawiązania do teorii i kwestii poruszanych w rozdziałach metodologicznych tak jak uczyniono to na str. 109 w celnym odwołaniu do Lejeuna i de Mana.

Przejdę teraz do kilku wątków polemicznych i pytań, jakie zrodziły się podczas lektury rozprawy doktorskiej. Nie mają one na celu unieważnić wszystkich zalet pracy, jakie wymieniłam powyżej, a raczej skłonić Doktorantkę do przemyśleń czy zaprosić do dyskusji, a także, mam nadzieję, wzbogacić warsztat naukowy mgr Nowak. W pierwszym rzędzie należy wspomnieć nieprecyzyjny tytuł, jaki nosi praca doktorska, sugerujący, że rozprawa poświęcona będzie całej twórczości Henry'ego Beissela, a nie tylko jednemu, czy dwóm tomom poetyckim. Jest to o tyle ważne, że Beissel jest autorem ponad 20 tomików wierszy, co mogłoby sugerować czytelnikowi, że mamy do czynienia z pierwszą, kompletną analizą poezji tego kanadyjskiego pisarza i poety. Co więcej angielski tytuł sugeruje wielość tożsamości, co rzeczywiście znajduje odbicie w poezji Beissela, jednak ten pluralizm zostaje utracony w polskim słowie tożsamość, które podane jest w liczbie pojedynczej.

Ponadto, jak przyznaje we Wstępie autorka, miała ona możliwość spotkać Beissela podczas pobytu w Kanadzie, o czym pisze na str. 6. Jest więc zupełnie niezrozumiałym dlaczego przy takich możliwościach nie skorzystała ona z księgozbiorów bibliotek kanadyjskich, szczególnie biblioteki University of Ottawa, gdyż wielu krytyków przywoływanych w rozprawie cytuje za pośrednictwem innych. Ma to miejsce w przypadku

tak znanych i dostępnych źródeł jak teksty Philippe'a Lejeuna str. 16, Cathy Caruth str. 62, Paula de Mana str. 21, Davida Morleya str. 22, Johna Bartha i Patricii Waugh str. 29, czy mniej znanych jak Gordon str. 27, Palmer str. 34, Linda Pollock str. 55. Szczególnie razi w tym przypadku, w rozprawie dotyczącej traumy, cytowanie Cathy Caruth tylko raz z oryginału, a w pozostałych przypadkach albo poprzez inne dzieło, albo bez podania źródła (str. 66). Takie sytuacje w pracy doktorskiej mogą się oczywiście zdarzać, ale w wyjątkowych przypadkach, gdy źródła są bardzo trudno dostępne, co nie ma tutaj miejsca. W tym kontekście warto tutaj wspomnieć brak pogłębionej analizy kwestii bycia świadkiem Zagłady, do czego odwołuje się Doktorantka na str. 66. Warto byłoby poszerzyć te rozważania o odniesienia do samej Caruth czy Shoshany Felman i Doriego Lauba, bądź Henry'ego Kreisela, Bessel A. Van der Kolk, czy nawet w bardziej filozoficznym zakresie do Giorgio Agambena, dla których bycie świadkiem i dawanie świadectwa były kluczowe w ich dociekaniach.

Wydaje mi się ponadto, że praca doktorska Pani mgr Nowak zyskałaby na pogłębieniu rozdziałów teoretycznych. Mam tutaj na myśli wpisanie do rozważań o autobiografizmie i dwujęzyczności, także rozpoznań krytycznych dotyczących dzieciństwa w poezji czy w ogóle poezji wojennej, która przecież ma ogromne tradycje w literaturze anglojęzycznej. Wprawdzie motyw dziecka i dzieciństwa pojawia się w pracy p. Nowak w podrozdziale 4.1.1, ale przedstawiony jest bardzo skrótowo od zarania dziejów do współczesności na ponad dwóch stronach, nie odnosząc się w ogóle do literatury kanadyjskiej czy poezji, a bazując na tak oczywistych przykładach jak Dickens, Twain czy Carroll. Podobny zarzut pewnej naskórkowości można postawić fragmentom poświęconym poezji autobiograficznej czy wręcz autobiografii metapoetyckiej. Mimo, iż Autorka celnie lokuje poezję Beissela w nurcie metanarracyjnym (nieco nieprecyzyjnie pisząc tutaj o metafikcji - strony 14-15 i podrozdział 2.4, str. 39-41), jednak nie odwołuje się w ogóle do tradycji poezji auto/biograficznej w literaturze kanadyjskiej, w której bodaj najsłynniejszymi przykładami są tomy poetyckie George'a Boweringa *Kerrisdale Elegies* czy biograficznej metapoezji Margaret Atwood *The*

Journals of Susanna Moodie, w którym to tomie Atwood dialoguje nie tylko z auto/biografizmem, ale i kwestią migracji, zakorzenienia, pamięcią i traumą, wątkami obecnymi także, choć w zupełnie inny sposób u Beissela. Być może należałoby także przyłożyć twórczość poetycką Beissela z tomu *Coming to Terms with a Child / Ein Kind kommt zur Sprache* do kanonicznego już gatunku poezji zwierzenia reprezentowanego w Ameryce północnej chociażby przez Sylvię Plath, która również zmagająca się z dziedzictwem nazizmu i poprzez to doświadczenie analizowała swoją tożsamość, dzieląc poniekąd z Beisselem niezgodę na swoje pochodzenie. Tych wątków i rozwinięć bardzo brakuje w pracy p. mgr Nowak, gdyż pogłębiłyby one analizy, a także przedstawiły Beissela na szerszym tle trendów literackich, wpisując jego teksty w tkankę kulturowo-literacką Ameryki północnej.

Pewne zastrzeżenia budzą także rozważania teoretyczne w rozdziale 2, a szczególnie w podrozdziale 2.1.1. Doktorantka opiera się właściwie całkowicie na jednym tekście autorstwa Silke Schmidt „Life Writing Theory: Constructing Life, Claiming Authenticity” z tomu *(Re)Framing the Arab/Muslim: Mediating Orientalism in Contemporary Arab American Life Writing*. O ile samo źródło nie budzi zastrzeżeń, to opieranie całości dociekań na temat life writing i autobiografii na tym źródle z bardzo nielicznymi odwołaniami do Gillian Whitlock, Ph. Lejeuna czy Sidonie Smith i Julii Watson już tak. Nie do końca bowiem wiadomo jak Doktorantka rozumie pojęcia pisarstwo autobiograficzne i życiopisanie (life writing). Czy są to terminy równoważne? Szczególnie nieprecyzyjne są stwierdzenia na str. 17, gdzie mgr Nowak pisze, że „w latach 60tych studia autobiograficzne ukształtowały się jako dyscyplina, równocześnie z rozwojem percepcji życiopisania”, co samo w sobie jest zdaniem niezrozumiałym, ale też głęboko nieprecyzyjnym. W kontekście zaś studiów kanadyjskich, należałoby bezwzględnie odnieść się do prac Susanny Egan i Gabriele Helms (np. „Life writing” w *The Cambridge Companion to Canadian Literature* pod red. Evy-Marie Kröller), Helen Buss (*Repossessing the World*) i Julie Rak (np. „Are Memoirs Autobiography?”, „Introduction - Widening the Field: Auto/biography Theory and Criticism in Canada” czy

Boom! Manufacturing Memoirs for the Popular Market) czy szkic „Life Writing” Mity Banerjee. Niestety oparcie się głównie na Schmidt trochę wypacza bogate i różnorodne studia nad pisarstwem autobiograficznym. Pani magister Nowak, wyraźnie pod wpływem Silke Schmidt stwierdza, że „autobiografia (...) dzieli się na kilka gatunków takich jak dokument pisarstwa osobistego, pamiętnik, dziennik i poezja” (str. 17), co nie do końca odpowiada rzeczywistości i rozpoznaniom George’a Gusdorfa, Laury Marcus, Jamesa Olneya, Julie Rak, których próżno szukać w rozprawie p. Nowak, czy innych wspomnianych już krytyków i wskazuje równocześnie na nadużywanie terminu autobiografia w tej rozprawie doktorskiej. W świetle dyskusji nad traumą w badaniach nad pisarstwem autobiograficznym bardzo razi brak sztandarowego dzieła Leigh Gilmore pt. *The Limits of Autobiography: Trauma and Testimony*. Doktorantka trafnie lokuje kwestię prawdy w autobiografii w odniesieniu do słynnego paktu autobiograficznego Ph. Lejeuna, jednak nie odnosi się do ważnej składowej tegoż paktu, a mianowicie nazwiska autora na okładce, który poniekąd przypieczętował tym aktem/podpisem ów pakt, do czego Doktorantka wraca chyba nieco intuicyjnie, już bez odwołań do Lejeuna na str. 38 i 41. Tę część rozprawy doktorskiej oceniam najslabiej i w przypadku przygotowywania jakiegoś artykułu o poezji Beissela do druku, postuluję rzetelne przyjrzenie się kwestiom pisarstwa autobiograficznego. Być może pomocny w tym może być także glosariusz terminów autorstwa Donalda J. Winslowa. Także w części poświęconej nostalgii, nie powinno zabraknąć odwołań do kanonicznego już dzieła Svetlany Boym.

Na koniec chciałabym podkreślić, że praca napisana jest klarownym i przejrzystym stylem, poprawną angielszczyzną i jest dobrze czytana pod względem językowym, co jest niewątpliwym atutem wywodu. Poza pojedynczymi zdaniem czy wręcz fragmentami zdań, gdzie pojawiają się powtórzenia np. na str. 7, 14, 53 czy błędy – także w cytacie str. 43 (nie wiadomo kto popełnia ten ewidentny i szkolny błąd), Autorka nie popełnia wielu błędów czy nie popada w niejasne zawiłości. W tym kontekście dziwi nieco dość niedopracowana warstwa redakcyjno-edytorska. Zapis cytowań prowadzony jest na co najmniej trzy sposoby, za pomocą

nawiasów zapisywanych dwojako, raz z przecinkami po nazwisku, a raz bez, oraz za pomocą przypisów dolnych dublujących odwołania w nawiasach np. str. 15, czy w zakończeniu zupełnie zastępujących odwołania w nawiasach str. 134-135. W kilku przypadkach w tekście rozprawy brakuje źródeł np. na str. 10, 20, 25, 32, 48, w niektórych są one niekonsekwentnie zapisane w bibliografii, np. str. 137 (Balanzategui). Dziwi też masowe stosowanie cudzysłowów w cytatach blokowych, choć i tu zdarza się niekonsekwencja jak np. na str. 11, w obu cytatach blokowych kwestia ta rozwiązana jest różnorako. Pojawiają się także problemy ze znalezieniem niektórych źródeł np. w tekście cytowanych jako (Schneider 2013), a w bibliografii figurujących pod „Henry Beissel – poetry reading 2013”.

Podsumowując, rozprawa doktorska pani mgr Pauliny Nowak jest bardzo cenna ze względu na tematykę, jaką podjęła Doktorantka. Poezja Henry'ego Beissela, a szczególnie tomy poświęcone jego autobiograficznym dylematom, w których mierzy się on ze swoim wypartym dziedzictwem, a także z traumą związaną z okresem II wojny światowej i dominacją ideologii nazistowskiej przede wszystkim w Niemczech, jest niezwykle ważna z punktu widzenia poezji konfesyjnej, tożsamościowej, osobistej, związanej z pamięcią i traumą. Co więcej w wielokulturowej literaturze Kanady głos Beissela nie powinien zostać pominięty i zapomniany. Wobec słabnącej popularności poezji Beissela i zaskakująco małej rozpoznawalności jego twórczości w krytyce, a także nade wszystko ze względu na pierwszy tak kompleksowy głos naukowy obejmujący dwujęzyczny tom *Coming to Terms with a Child / Ein Kind kommt zur Sprache* z 2015 roku, będący w pewnym sensie opus magnum Henry'ego Beissela, rozprawa p. mgr Nowak jest ważna i potrzebna.

Mimo sugestii raczej polemicznych, aniżeli wyłącznie krytycznych stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Pauliny Nowak **spełnia** kryteria określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz w Rozporządzeniu MNiSW z 26 września 2016, aby nadać mgr Paulinie Nowak stopień doktora. W związku z tym

popieram wniosek o dopuszczenie Pani mgr Pauliny Nowak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, reading "Agnieszka Dębniak". The signature is written in a cursive style with a large initial 'A' and a long, sweeping tail.